

בס"ד

ביאור ביסוד דברי הגר"ח הלוי איש בריסק זצ"ל בענין נס חנוכה

א'

יש להביא כאן כמה ראיות ליסוד דברי הגר"ח דדבר הנברא ע"י נס אין דינו כמו הדבר עצמו רק כבריה חדשה הוא וכדלהלן.

(א) מצינו בגמ' סנהדרין (נ"ט, ב) גבי מעשה שירד בהמה כדמות חמור משמים ובגמ' נסתפק מה דינה לענין אכילה ומסקינן דאין דבר טמא יורד מן שמיא ע"ש, ומבואר כאן לכאורה דאף שירד כדמות חמור ממש ומסתמא בדקוהו ומצאוהו חמור לכל דבר אעפ"כ כיון דירד משמים אינו טמא ולכאורה י"ל דטעמא היינו משום דכל דבר הנברא ע"י נס אינו נידון כאותו דבר שנברא רק נידון כבריה חדשה, ואף דהיה מקום לדון בזה דהרי הגמ' לא הביאה הך טעמא משום דנעשה ע"י נס רק הביאה טעמא משום דאין דבר טמא יורד משמים, אך נראה דהיינו הך והא דאין דבר טמא יורד משמיא היינו משום דלא שייך נס בדבר טמא וע"כ דטהור הוא כיון דבא משמיא דרך נס ופשוט.

(ב) מסופר בגמ' (שם דף ס"ה, ב ודף ס"ז, ב) דרב חנינא ורב אושיעא הוה יתבי כל מעלי שבתי ועסקי בספר יצירה ומיברי להו עגלא תילתא ואכלו להו ע"ש ומדברי הגמ' לא משמע ששחטו להך עגלא, ואכן עי' פתחי תשובה יו"ד (סי' ס"ב סק"ב) דלהלכה אי"צ לשחוט בהמה הנברא ע"י ספר יצירה דאינו בהמה כשאר בהמות רק בהמה שנברא ע"י נס ע"ש, וע"ע בשדי חמד (מערכת חמץ ומצה סי' ב' סק"ג) דגם גיד הנשה שלו מותרת באכילה (וע"ש עוד שדן לענין חמץ בפסח שנברא ע"י נס), ועי' בהגהות חשק שלמה (יו"ד סי' פ"ז) דחלב מבהמה כזה אינו חלב לגבי הל' בשר וחלב ועי' פלתי (סי' פ"א סק"ז).

וידוע שכ"כ השל"ה הק' (תושב"כ פ' וישב) גבי מעשה דהשבטים שיוסף הצדיק הביא את דיבתם הרעה לאביהם והיינו שהיה אומר לו שראה איך אכלו אבר מן החי ומזלזלים בבני השפחות והיו חשודים בעריות, והביא השל"ה ק' ששמע שנמצא בקובץ ישן שהענין היה כך שאברהם אבינו עשה ספר יצירה ומסרו וכו' ויעקב לבניו והם עשו על ידי ספר יצירה צורת בהמות ואכלו אותם מאחר שאינו בהמה אמיתית הצריכה לכל דיני שחיטה וכו' וע"כ חשדו כאילו הם אוכלים אבר מן החי אך האמת היתה שלא היה בהמה ששייך להני דינים ואיסורים ומסיים שם "הרי לך כי השבטים היו צדיקים וגם יוסף הוא צדיק יסוד עולם וצדיק בכל דרכיו ע"ש (וגם מסביר לפי הך יסוד ב' חשדות האחרים שחשדוהו בהם יוסף הצדיק).

וראה כדברים האלה במלבי"ם (בראשית י"ז, ח') שהביא קו' המפרשים בהא דמצינו שם דאברהם אבינו האכיל להמלאכים בשר וחלב והרי קי"ל דדרך בישול אסרה תורה והיאך היה שרי לבשלם בייחד, והביא בשם החסד לאברהם (הקדמון, עין משפט נהר נ"א) שהבן הבקר שהכין להם אברהם אבינו נעשה ע"י ספר יצירה ולפי"ד השל"ה ק' הרי ליכא בזה דיני איסור והיתר ולכך אינו נוהג בה גם דיני בשר וחלב עכ"ד.

וכה"ג מצינו להחכם צבי (סי' צ"ג) שדן לגבי אדם הנברא ע"י ספר יצירה (גולם) אי מצטרף למנין ולכל דבר שבקדושה או לא ומביא ראי' לבסוף דא"א לצרפו למנין מאחר דמצינו בגמ'

(שם ס"ה) דר' זירא המית לגולם אחד שעשה רבה, הרי דאין איסור להמיתו וע"כ דלאו אדם הוא כי נברא ע"י ספר יצירה ע"ש והביאו במשנ"ב (סי' נ"ה סק"ד), וע"ע בשאלות יעב"ץ (ח"א סי' פ"ב) ברכי יוסף (סי' נ"ה) ובהגהות ברוך טעם ע"ד החכ"צ שם שכולם הביאו ראיות חזקות דלאו אדם הוא וע"כ אינו מצטרף ואכמל"ב. עכ"פ חזינן מכל הלין דדבר הנברא ע"י ספר יצירה שהוא ענין ניסי אף דנראה לכאורה כאדם או כבהמה מ"מ לאו אדם הוא ולא בהמה הוא רק הוא בגדר בריה חדשה וע"כ שרי לאכול הבהמה בלא שחיטה ואסור לצרף הגולם לדבר שבקדושה מאחר דאינו בגדר אדם.^א

(ג) מצינו בגמ' (יומא ל"ט, ב) דבשעה שבנה שלמה המלך בית המקדש נטע בו כל מיני מגדים של זהב והיו מוציאים פירות של זהב ונתפרנסו הכהנים על ידיהם ע"כ, ולפום ריהטא צ"ע הרי ממון הקדש הוא שהרי הוא של ביהמ"ק וא"כ איך נתפרנסו מהם הכהנים הא יש איסור מעילה בהקדש וצ"ע. וכתב לבאר באור שמח (הוספות לח"א סוף הל' מעילה) דדבר הנברא ע"י נס אין בו משום מעילה והביא רא' מדברי התוספתא המובא ברד"ק שהבאנו להלן (ענף ד' ד"ה וע"ש).

ועד"ז יש לבאר מה דמצינו בגמ' (שם ע"ח, א) דעתידין להיות מים מפכין להיות יוצאין מתחת מפתן הבית וכיון שמגיע לפתח בית דוד נעשה כנחל שוטף שבו רוחצין זבין וזבות ע"כ, וגם כאן הרי איך שרי לטבול בו הא אסור למעול בהקדש, אך לאור דברי האור שמח הנ"ל ל"ק דכיון דהוא דבר הנעשה ע"י נס הרי אין כאן דין מעילה בהקדש.

(ד) בס' דמשק אליעזר להגה"ק ר' אליעזר מויז'ניץ ז"ל (חידושים ופלפולים יו"ד עמ' רמ"ח) הביא בשם הגה"ק מהרי"ד מבעלז ז"ל להק' אהא דמצינו דרשב"י אכל מעץ החרוב שנברא לו במערה (עי' שבת ל"ג, א) הרי יש איסור ערלה ולא עבר עדיין ג' שנים וע"ש בדמש"א שדן בשיטת הראשונים בזה. וראיתי בס' דרך אמונה למרן שה"ת הגר"ח קנייבסקי שליט"א (הל' מעשר שני פ"י ה"ו בביה"ל) שהביא הקו' וג"כ דן בה ובתו"ד כ' ועוד י"ל דעץ שנברא ע"י נס אין בו כלל ערלה וע"ש שהאריך בזה וכתב עוד דמסתמא אין פירותיו חייבין במעשר ואין עליהן קדושת שביעית ע"ש.

עכ"פ המורם מכל האמור כיסוד דברי הגר"ח דהנברא ע"י נס אף שלעינים נראה כמו אזה דבר מסויים כמו אדם, בהמה או שום דבר אחר אעפ"כ עפ"י דין אין דינו כמו אותו דבר רק דינו מוגדר כדבר חדש הנברא ע"י נס ואין לו את הדינים שיש לאותו דבר שהוא נראה כמותו.

^א בגוף הענין צריכין לבאר מהות דבר הנברא ע"י ספר יצירה, ואקדים דאף דאין לי עסק בסתרות מ"מ אלקט מה שראיתי בספרים שכתבו בנידון, דהנה ספר היצירה בנוי לבאר איך נברא העולם בכ"ב אותיות התורה וצירופי שמותיו הק', וממילא ע"י ההתעסקות בה שייך לברוא דברים ויצורים חדשים כי עי"ז מתעורר רצון העליון כמו שהיה בשעת בריאת העולם וקוב"ה חדי בה, וממילא נבראים דברים חדשים כמו שהיה בשעת בריאת העולם כ"כ בשו"ת חת"ס (או"ח סי' קצ"ז), ועי' לשון הש"ך (יו"ד סי' קע"ט סק"ח) בשם הלבוש שם וז"ל וע"י ספר יצירה מותר לעשות לכתחלה (דברים חדשים) דשמות הקודש הם והש"י נתן בהם כח שיוכלו לפעול על ידיהם החסידים והנביאים והפועל בהם מראה גדולתו וגבורתו של הש"י, אך שיתעסקו בהם בקדושה ובטהרה ולצורך קדושת השם או לצורך מצוה רבה וכו', ורחמנא לבא בעי עכ"ל. ולכאורה מכל האמור משמע קצת שאינו ממש ענין של נס כי אם טבע דהיינו שעצם ההשתמשות באלו השמות שברא הקב"ה העולם עי"ז נבראים שוב נבראים חדשים וכמו שהיה בשעת בריאת העולם, וא"כ יל"ע דכמו דבר הנברא בשעת בריאת העולם אין לו שם דבר הנברא ע"י נס כמו"כ כל דבר הנברא ע"י ספר יצירה יהיה דינו כך ולא יהא דינו כדבר ניסי, וא"כ למה לא יצרף גולם למנין וגם למה ליכא דין שחיטה וכו' בבהמות כאלו וצ"ב.

אלא צ"ל דכל דבר הנברא או הנעשה שלא עפ"י דרך הטבע (הנראה לעין כמוכן דהרי גם ענין הטבע הוא מאתו ית' שהשריש בעולמו ענין הטבע וכידוע מכתבי אריז"ל ד"הטבע" בגימ' "אלקים" וכידוע ליודעי ח"ן) מקרי נס ואף אי נעשה ע"י ההשתמשות בספר יצירה מ"מ כיון שנעשה בידי אדם קרוצי חומר נס קרי ל'י, ולא קשה מהא דהקב"ה כביכול ג"כ ברא העולם כך, דבשעת בריאת העולם השריש הקב"ה ענין הטבע בעולם ומאז ועד עתה כל מה שיוצא מחוץ לגדרי הטבע הרי הוא בכלל נס ודו"ק.

ב'

אמנם בגוף דברי הגר"ח הלוי ז"ל שדו ביה נרגא מכמה מקומות.

(א) מההיא דמנחות (ס"ט, ב) בעי ר' זירא חיטין שירדו בעבים מהו, למאי, אי למנחות אמאי לא אלא לשתי הלחם מאי, למושבותם אמר רחמנא לאפוקי דחו"ל וכו', ופירשו בתוס' שם (ד"ה חיטין) דאיירי שירדו בעבים ע"י נס ע"כ, וא"כ חזינן איפה דגם חיטין שירדו ע"י נס דין חיטין יש לה, רק דלגבי שתי הלחם היות ויש דין דצריך להיות ממשובותיכם ע"כ לא מהני כשבא ע"י נס אך למנחות אף דבעינן חיטין מ"מ סגי אף ע"י נס, וא"כ ה"ה גבי שמן זית דאף שבא ע"י נס מ"מ שמן זית קרי ליה וא"כ אין כאן שום מקום לקושית הגר"ח.

אך כבר הורגש בגוף השאלה בכלי חמדה (פרשת ויקהל אות ה') וכתב דשאני חיטה משמן זית, דהא תינח אילו היה יורד מן השמים זיתים והיו כותשין אותה ועושין ממנה שמן זית אז י"ל דהגם דהזית נברא ע"י נס מ"מ השמן הוא שמן הנברא מזית ולא איכפת שגוף השית נברא ע"י נס, אך גבי חיטין הרי אינו מביא החיטין למנחה רק רק שמהחיטין הוא עושה סולת להביאו לקרבן מנחה אך אינו מביא החיטין בעצמם לקרבן, ואילו היה יורד בעבים ע"י נס הסולת בעצמה יתכן דלא היה סגי להביאו למנחות והבן³.

(ב) ועוד הקשו מגמ' בהוריות (י"א, ב ועי' כריתות ה', א) ת"ר שמן המשחה שעשה משה במדבר היו שולקין בו את העיקרים דברי רבי יהודה, רבי יוסי אומר והלא וכו', אמר ליה רבי יהודה וכי נס אחד נעשה בשמן המשחה והלא תחילתו שנים עשר לוגין וממנו היה נמשח משכן וכליו אהרן ובניו כל שבעת ימי המילואים וכולו קיים לעתיד לבוא שנאמר שמן משחת קדש יהיה זה לי לדורותיכם ע"כ. וחזינן מדברי הגמ' שהיה כאן נס בכמות השמן שהיה שייך למשוח כל הני וגם שקיים כולו לעתיד לבוא וצ"ע.

אך י"ל וכמו שיבואר להלן בדברינו (ענף ד') דיש חילוק בין גדר "נס" לגדר "ברכה", דגדר הנס הוא יש מאין אך ברכה אינו כן וגדרו הוא דבר הקיים שנתברך ונתרבה, וחלוקים הם ביסודם דהרי מה שנברא ע"י נס הרי הוא דבר חדש שהוא אכן מעשה ניסים דהוא יש מאין וע"י נס נברא, אך ברכה אינו דבר חדש רק ריבוי בדבר הקיים כבר וכדיתבאר להלן בס"ד בטוטו"ד, וא"כ י"ל פשוט דכאן כיון שהעיקר היה רק שחל בו ברכה ועי"ז נתרבה א"כ אין דינו של השמן כשמן נס נס ודו"ק.

(ג) ועוד העירו מדברי התרגום יהונתן בן עוזיאל (ויקהל ל"ה, כ"ח) עה"פ ואת הבשם ואת השמן למאור ולשמן המשחה ולקטרת הסמים שכתב ע"ז "ותיבין עגני שמיא ואזלינן לגן עדן ונסבין מתמן ית בושמא בחירא וית משחא דזיתא לאנהרותא", והיינו שהביאו שמן זית למנורה מגן עדן הרי דגם שמן הבא מגן עדן דהיינו שמן נס כשר למנורה ודלא כקושית הגר"ח.

אך עי' בכלי חמדה (שם) שכתב לדחות הך ראי' דשם י"ל דמשה רבינו ידע ברוח הקודש שהשמן היה נעשה מזיתים אמיתיים, רק שנעשה מזיתים הגדלים בגן עדן, וא"כ משם אין שום ראי' נגד דברי הגר"ח דודאי שן נס אינו שמן זית וכאן שאני וכמש"כ, ועכ"פ דברי הגר"ח א"ש. ואף דקיי"ל בגמ' ב"מ (נ"ט א) דתורה לא בשמים הוא וא"כ איך שרי לפסוק עפ"י רוח"ק,

³ וע"ש מה שהק' שפת אמת בגמ', אך לדברינו ל"ק כמובן ועי' מש"כ בקרן אורה שם ודו"ק.

כתב שם הכל"ח דכתבו המחברים דהיינו רק לאחר השלמת התורה שהוא לאחר שהית ישראל במדבר מ' שנה אך לפני"ז לא שייך לומר כן דעדיין לא נשלמה התורה, ואף שי"ל כמש"כ מהר"צ חיות שם ועוד פוסקים דרק לפסוק הלכה כפי מה ששמע שכך פוסקים בשמים וכדומה זה הנכלל בהך דינא אך לברר מציאות ע"י רוח"ק אין בזה שום חסרון, כ' הכל"ח דאינו דבר מוכרע והעיקר כמש"כ דלא היה שייך עדיין הך דינא.

וי"ל עוד באופ"א דמשה רבינו ידע מזה שנעשו מזיתים אמיתיים אך לא מרוה"ק דהנה בפרשת נח מובא במדרש רבה (ח, י"א) דהעלה של זית שהביא היונה לנח בתיבה היה מגן עדן ע"ש, הרי מבואר דבגן עדן גדלים עצי זית וכיון שראה שהביאו שמן זית מגן עדן הבין מעצמו דהוא באמת שמן זית שנעשה בגן עדן מעצי הזית הגדלים שם ושפיר הוה שמן זית מעליא וכמש"כ (עי' מקראי קודש סי' ג').

(ד) עוד הקשו מהא דמצינו בגמ' (תענית ח' ב וב"מ מ"ב א) ת"ר הנכנס למוד את גרנו אומר יהי רצון מלפניך ה' אלקינו שתשלח ברכה שמעשה ידינו התחיל וכו', ומבואר דרק אח"כ מפריש תרומות ומעשרות, וכיון שהכרי נתרבה היאך מפריש עלה תרו"מ הרי מפריש הוא מהמחויב על שאינה מחויב ונמצא שיבוא עי"ז תקלה גדולה, וע"כ מדמצינו דאין חסרון בזה ושפיר אפשר להפריש תרו"מ אף בכה"ג מבואר דמה שנברא בנס דינו כמו אותו דבר ודלא כהאחרונים והגר"ח.

אך גם בזה הרגיש הכל"ח (שם) ותי' עפ"י יסוד הנ"ל (אות ב') דחלוק גדר "נס" מגדר "ברכה" דדבר שנתרבה ולא שנברא מחדש שפיר דינו כמו הדבר שממנה נתרבה וע"כ שפיר מחויב הוא בתרו"מ כיון דנתרבה מתוך הטבל לפני שהפריש ממנה תרו"מ וא"ש, משא"כ דבר שנברא מחדש ע"י נס ממש דהיינו יש מאין אז הוה בגדר בריה חדשה דהרי מאין נברא אך בכה"ג דנתברך מתוך הכרי שפיר מחויב הוא בתרו"מ וא"ש.